

על המסחר היהודי בין הים התיכון והודו במאה הי"ב

Author(s): יוסף ברסלבסקי

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 7, (תש"א 3), pp. 135-139

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70049919>

Accessed: 14/11/2011 05:27

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

על המסחר היהודי בין הים התיכון והודו במאה הי"ב

(והד לשמד היהודים בצפון אפריקה)

במאמרו "קוים לתולדות הכלכלה של היהודים וישובם במצרים בימי הבינים" דן ד. נוישטרט על תנועה מסחרית חשובה בין מצרים והודו, על השתתפותם הפעילה והניכרת של היהודים בתנועה הזאת וכן על נדודיהם אל מרכזי המסחר החשובים בים התיכון ולאורך התחנות ממצרים להודו, על אף נתוק קשרי המשפחה, שהיה כרוך בנדודים אלה.¹ דוגמה מאלפת להארת התנועה המסחרית היהודית בימי הבינים ולפזורי משפחות יהודיות בחופי-ים שונים שמורה גם בתעודת הגניזה Cambridge T. S. 10 J 10 Fol. 15 שלא נתפרסמה, כנראה, עד היום. ענין נוסף ונכבד בתעודה זו הוא הד חרבן קהלות ישראל בצפון אפריקה, עקב כבושי של עבד אל-מואמן, בסוף המחצית הראשונה של המאה הי"ב. בתעודה הנדונה פונה אברהם בן פרחיה בן יגו אל אחיו מבשר בן פרחיה בן יגו, הגר יחד עם-האח השני יוסף בארמהדיה שבצפון אפריקה, ומבשר לו, כי יצא את הודו² וכי הגיע בשלום אל עדן שבדרום ערב, הוא, רכושו, נפשו וילדיו (על כך "וידו לה חסדו ונפלאותיו לבני אדם"). מהודו הביא הכותב ממון רב, לא רק כדי מחית משפחתו, כי אם גם כדי מחית משפחות אחיו ואחותו ברכה. הוא כועס על אחיו מבשר על אשר בא למצרים ולא המשיך דרכו אל עדן. שלש פעמים חוזר הכותב ומפציר באחיו למהר ולבא לעדן. עליו, על האח, להחפז ככל האפשר ולבא אליו בכל התנאים, כדי לקבל מידי את הממון ואת הברכה אשר הביא עמו מהודו. מוטב, כי יפול הכסף בידי האחים מאשר יפול בידי אנשי גרבה מצפון אפריקה, העושים כנראה בעיר עדן. אברהם בן פרחיה, השב מהודו, רואה את עצמו כיוסף בשעתו, שנדד לארץ אחרת והיה לברכה לאחיו: "רדה אלי אל תעמוד — פונה הוא אל אחיו — וכלכלתי אותך שם" (בראשית מ"ה ט', י"א), כי הרכוש, אשר צבר, הוא רכוש כל אחיו ובני משפחתו. הוא מבקש להודיע את האח יוסף ואת האחות ברכה, כי לא ינהג בהם בקמצנות וכי כל הכסף "נתון בידיהם". יבוא נא איפוא האח במהרה ויקבל את הכסף, למען יוכל לשאת ולתת בו לטובת בני המשפחה. הכותב מודיע את אחיו כי עמו בעדן בן ובת (הוא היה מרוחק איפוא מבני משפחתו שנים רבות). את בתו, שהגיעה לפרקה, אין הוא רוצה להשיא לאדם זר, כי אם לאחד מבני

(1) "ציון", שנה ב' תרצ"ז, עמ' 216-235.

(2) בין הציונים הקצרים על תעודות-גניזה שונות, הרשומים בפנקסי, אני מוצא ציון על תעודה מרופטת BR. MUS. OR 5542 Fol. 20, המהוה גם היא מכתב מאת אדם שהגיע זה עתה מהודו. הכותב מספר, כי הודיע לשיך מ'מון לשלח משלוח לפרס. כן הוא מזכיר גם את השיך אבו נצר. מכיון שהשיך מ'מון והשיך אבו נצר נזכרים גם בתעודה הנדונה כאן (האחד הוא גיסו של רעהו), ומכיון שכותב המכתב השני מודיע כי הגיע מהודו ("אני וצלת מן אל הנד"), הרי שכותב שתי התעודות הוא איש אחד והוא מיועדנו אברהם בן פרחיה בן יגו. התעודה השניה אינה תחת ידי והיא טעונה בדיקה.

אחיו יוסף, או לאחד מבני אחותו ברכה, ע"כ יבקש את אחיו מבשר לבחור את הטוב בבנים האלה. בקריאתו להחפז ולבוא מיד לעדן אין הוא מתכוון לקבלת הכסף בלבד, כי אם גם לקבלת ילדיו. הוא עצמו מתכוון, כנראה, לשוב לדרכי מסחרו עם הודו (ואולי גם עם פרס³), ואילו את ילדיו הוא אומר להחזיר לחיק משפחתו. כי אין גם הוא אומר להטיל זמן רב במרחקים יש לעמוד ממשאלתו לקבוע את מקום מגוריו ואת מקום מגוריהם של ילדיו בצפון אפריקה. רק אם לא יוכלו לעבור אל מהדיה, אפריקה, תוניס, או קירואן (כנראה משום גזרות השמד שנגזרו שם, ראה להלן), יושיב את ילדיו בעדן עצמה, או בקאהירה (מצר), או באלכסנדריה של מצרים.

הכותב מרמז, בין שאר דבריו, גם על טיב מסחרו: הוא מודיע את אחיו מבשר, כי שלח אליו מצרימה, ע"י השיך אבו נצר בן אלישע, גיסו של השיך מצמון⁴. כחמשים אוקיות בשמים, שששים ארבעים דינר. אמנם מפי אבו זכרי אלכהן אלסלגמאסי (מסלגמאסה, בצפון אפריקה) שמע כי המשלוח הגיע בשלום למצרים, אלא שהוא מבשר כבר לא נמצא בה והמשלוח נמסר בידי יהודי נאמן להביאו אליו לסיציליה.

את מכתבו מסיים הכותב בהודעה, כי אמנם הגיעה אליו השמועה על אשר אירע בחוף אפריקה, טראבלוס, גרבה, קרקנא, ספאקץ, מהדיה וסוסה (שהוא מונה אותן בסדר גיאוגרפי נכון), אלא שלא קבל עדיין כל מכתב, אשר יספר לו מי מת ומי נשאר בחיים במקומות האלה. המכתב נכתב ב' תשרי, שנת א'ת"ס לשטרות.

ע"פ האדרסה מיועד המכתב אל שני האחים יוסף ומבשר בני פרחיה בן יגו והוא נשלח "אל מהדיה או זולתה מערי אפריקה". האדרסה, כשהיא לעצמה, מראה כי משפחת הסוחרים הזאת היתה ידועה יפה בכל ערי החוף של אפריקה הצפונית⁵. בני המשפחה היו סוחרים בין חופי צפון אפריקה, מצרים וסיציליה. אחד האחים הרחיק עד הודו והוא שולח מעדן שבדרום ערב את סחורתו אל אחיו הבאים לרגל מסחרם למצרים. הכותב איננו הסוחר היחידי מצפון אפריקה בעדן. עמו מצויים גם יהודים מגרבה ומסלגמאסה. הוא ירא למסור לידיהם את ההון אשר צבר, שמא יאבד. שהותו היתירה של הכותב במרחקים, מציאות אנשים מבני ארצו בעדן ומסחרם עם הודו ופרס מבטיחים את נדודי היהודים ואת נתוק קשרי המשפחה עקב המסחר, הבלטה ברורה ביותר.

התאריך א'ת"ס לשטרות הולם את שנת 1149 בקירוב, והכותב—השומע על המאורעות שאירעו בצפון אפריקה רק לאחר שובו מהודו—מתכוון בודאי לגזרות ולשמד, שבאו בעקבות כבושי של עבד אל-מואמן בשנת 61147. ברשימת שמות הקהילות היהודיות, אשר סבלו במאורעות אלה, אנו מוצאים, מלבד השמות גרבה, סוסה, מהדיה וטראבלוס, הנזכרות גם בהוספה לקינתו של ר' אברהם אבן-עזרא "אהה ירד עלי ספרד רע מן השמים וספוד רב עלי מערב לזאת רפו ידי" וכו', עוד שני שמות נוספים, שלא נזכרו במקורות על הגזרות ועל השמד בצפון אפריקה⁸, והם: קרקנא וספאקץ.

(3) ראה בהערה הקודמת.

(4) ראה הערה 2.

(5) מבין שמות האנשים, הזוכים לפריסת שלומו של הכותב, ראוי לתשומת לב השם לברט הדין בן

משה הדין, שהכותב מתיחס אליו בכבוד רב.

(6) השוה ב. צ. דינבורג, תולדות ישראל, ישראל בגולה, כרך ב', ספר א', עמ' 104, הערה 3.

(7) ההוספה נתפרסמה ע"י ר' אברהם חלפון ב"חיי אברהם". ראה שם, שם, עמ' 108, הערה 12.

(8) ראה שם, שם, עמ' 103-108. המקורות הללו מזכירים, כמובן, שמות שונים, שלא נזכרו בתודעתנו.

ה ת ע ו ד ה

(verso) כתאבי . . . [א]כותי אלע[זיוין ער]י אטאל אכיהם אלמשתאק אליהם
אל[לה בקאם] יוסף ומכשר בני פרחיה נע בן יגו אללה יתיב גמע אללה שמלה כהם
מן יעני חתי יגתהד בתוצילה אלי ידיהם ומי יקבל שכר טוב אברהם בר פרחיה נע בן
בלג תוגר אמונה אומן יגו אלי אלמהדיה אן שא או
גיראה מן בלאד אפריקיה

5

(recto) יאכי אנני מא אדרי מא אכתב בה . . .
מן כרתת אלשוך ועצמה אלחוק פאסאל אללה פי קרב אלגנחמאע בכם עלי אפצל אחואל
אלרי נעלמך בה יאכי באנני כרגת מן בלאד אלנהר וחצלת פי ערן חמאהא אללה
באל סלאמה פי מאלי ופי רוחי ופי אולאדי ללה אלחמד עלי דלך ידו ליי הסדו ונפלאותיו
10, לכני אדם ואסעה אלרי אעלמך בה אן מעי מן אלרוך כתיר מא נעישו בה
כולנא אללה תעאלי יגעל הדא אלמאל מן רוזי ורוך אולאד[י]
ואנא עעבאן עריך יאכי כתיר אלרי וצל[ת אל]י מצר ולם תצל אלי ערן וקד אנפרת

באנפאד מולאי אלשיר מצמן¹

לך אלי מצר בארבעין דינ' ובדא [י'נני] מקדרהא כמסין אוקיה עלי יד אשיך אבו נצר

אלסלגמאסי¹

בן אלישע יזכר בטובה וקד קאל לי אלשיך אבו זכרי אלכהן צהר מולאי אלשיך מצמן
15 כאן אלזבאר קד וצלת אלי מצר באלסלאמה ולם יגרוך יאכי פי מצר ואנפרהא לך

ארגו וצולהא אליך¹

אלי סקליה צחבה יהודי תיקא אסמה שמואל מן אהל סקליה וקד אלחקה

אל...¹

אלשיך [ס'לימ]אן אבן גבאי וערפני אנך כנת אנתהו עלי כזו אן ואחד ואס[אל]

יאכי תצל אלי עלי כל חאל מן אלאחואל ולא תתואנה רדה אלי אל תעמוד
וכלכלתי אותך שם ומעי אבן ואבנה תתסלמם ותתסלם מע[ם]

20 גמיע אלמאל ואנעמה המקום ימלא משאלותי לטובה ומשאלותיך
ותני סריע תתסלם הדא אלמאל אכיר ממא יאכודוה אלנאם אלגריבא
ותבצר אפצל מן פי אולאד אכי יוסף או אולאד אכתך ברכה נזוגה אלי בנתי
פארא גיית אמא אן נסכנו ערן או נסכנו מצר או אסכנדריה אן כאן

25 מא נקדר נמצי אלי אלמהדיה או אלי אפריקה אמא תונים או אלקירואן
ואללה אלמדבר ותכץ עני אכין יוסף אפצל אלסלאם ואולאדה אלסלאם ותקול
לה יכול לך אכין אברהם מא ואללה אשה עריך בשי הדא אלמאל אלרי מע[י]

בין יריך וכדלך אכתי ברכה תסלם עליה ועלי אולאדהא ותקול להא
כדלך וקד בלגני מוח זוג ימן מעמר ומא חקקת דלך פאן כאן דלך

צחיה אללה יחסן עזאכם פיה וחק הדא אלאחרף לקד עז עלי אלעזא פיה

30 ואחד ותכץ עני צהרי מרואן בן זכרי נע בן בחאר אפצל אלסלאם אללה
יחייה ויחרסה עליכם וכדלך אבו אלברכאת בן קיומא מכצוין באפצל אלסלאם
ואללה אללה תם אללה אללה לא תתואנה ען אלוצול תאכר הדא אלדרהם
אלרי כסבתה תביע בה ותשתרי אן שא אללה ואקל מן דלך פיה אלכפא[ייה]
ולו גיית נכתב מא פי קלבי מא וסעה כתאב ולא חואה כתאב

35 נכתב בירח תשרי לסבע אן כלון מנה ערפכם אללה ברכתה שנת
אללה לשמרות ותכן עני ר משה החזן בר אברהם החזן נע

(שוליים): אפצל אלסלאם ושלום ואכי ואולאדה וזונ[תה] מ[כצוצין] באלס[לאם] ואכתי וזונה
מראן ואולאדהא ובנתהא מכצוצין באלס[לאם]... ובנת[עמי ואולאדהא ובנאתהא] אלסלאם..
..... וא אלסלאם אתה שלום וביתך שלום.

(verso) וקד אוצית אן תכן כתבי לכם ביד אלשיך אברהם בן יוסף נע אלבקאד
כתב אללה סלאמכם פאללה אללה, חסרע אלל באלמני אלי בסרעה אלי עדן אן שא אללה

ותקבל אלארץ בין ידין מולאי לברט הדין בר כבוד מרינו ורכינו משה
40 הדין ינוח בנן עדן אפצל אלסלאם וזמיע אצחאכנא בני גילי אפצל אלסלאם ושלום
וקד בלגני מא טרא עדי בלאר מאחל אפריקה טראבלס וגרבה וקרקנא
וספאקן ואלמהדיא וסוסה ולס יצל כתאב נעלס מן מאת ומן עאש
ואללא אללה תכתבו ותאכדו ותנפדו ביד אלנאם אלתיקאת חתי חטמאן נפסי
ושלום.

תרגום

(verso): מכתבי אחי היקרים לי יאריך ה' את קיומם אחיהם הנכסף אליהם
יוסף ומבשר בני פרחיה נ"ע בן יגו יגמל ה' את אשר יטרח ישיב ה' את אחודו עמהם²
וישתדל בהגעתו אל ידיהם ומי יקבל שכר טוב אברהם בר פרחיה נע בן יגו
חסד – (או נדיבות לב) סוחרים (e)¹ אמונת אומן אל מהדיה אם ירצה או זולתה
מאמצות אפריקה.

5

(recto) אחי³ לא אדע את אשר אכתב
מרב הגעגועים ועוצם הכסופים. אבקש את ה' על פגישת קרובה עמכם במצבים הטובים ביותר.
אשר עמי להודיעך אחי הוא, כי יצאתי את ארצות הודו והגעתי לעדן, ישמרנה ה',
בשלום, עם כספי, נשמתי וילדי, השבח לאל, על כך ידו לי יסוד חסדו ונפלאותיו
10 לבני אדם⁴, ועתה, אשר אודיעך הוא, כי עמי רכוש רב למחית
כולנו. ה' יתעלה יתן ממון זה מחיתי ומחית ילדי
ואני כועס עליך אחי הרבה, אשר הגעת למצרים ולא הגעת עד עדן, ואני כבר שלחתי
במשלח⁵ אדוני השיך מצמון⁶
לך אל מצרים בארבעים דינר בשמים⁷, תגיע כמותם לחמשים אוקיות, ע"י השיך אבו נצר
בן אלישע⁵ יזכר בטובה. וכבר אמר לי השיך אבו זכרי הכהן, גיסו של אדוני השיך מצמון,

(1) בשתי המלים "בלג חוגר", שהן מרוחקות במקצת מן המלים "אמונה אומן", ניכר שנוספו לאחר גמר
כתיבת הפסוק "ומי יקבל שכר טוב אמונה אומן". המלים הערביות האלה שמשו אולי קריאה אל מצפונם של
סוחרים, עובדי דרכים רחוקות, לדאג למכתבים, כי יגיעו אל מחוז חפצם.

(2) *جمع الله شملهم* — May God unite, or composed their disunited or discomposed state of Affairs (A. W. Lane, Arabic-English Lexicon 1872).

(3) ראש המכתב נקרא והוא חסר. (4) תחלים ק"ו ח'.

(5) האניה, או השיירה, בה שלח הכותב את הבשמים למצרים, היתה שייכת לשיך מצמון, אולם האיש
אשר חולק את הבשמים עמו היה השיך אבו נצר בן אלישע.

(6) המלים נוספו מעל לשורה. (7) *كأنه* = A certain parfum (Lane).

- 15 כי הבשמים כבר הגיעו למצרים בשלום, אלא שלא מצאוך אחי במצרים ושלחום אליך אקוה כי יגיעו לידך⁶
- אל סיציליה בלוית יהודי נאמן, שמו שמואל מאנשי סיציליה, וכבר השיגו
- השיך סולימאן בן גבאי והודיעני⁸
- אחי היא כי תגיע אלי בכל מצב מן המצבים ואל תתמהמה, רדה אלי אל תעמוד⁹
- וכלכלתי אותך שם¹⁰. ועמי בן ובת, תקבל אותם מידי ותקבל עמהם
- 20 את כל הממון והנעם (או הברכה). המקום ימלא משאלותי לטובה ומשאלותיך.
- בא מהר לקבל את הממון הזה, מוטב מאשר יקחוהו אנשי גרבה.
- וראה נא את הטוב בבני אחי יוסף, או בני אחותך ברכה, למען נשיא אותו לבתי.
- והיה אם תבא. אולם אם נושיב אותו בעדן או נושיב אותו בקאהירה או באלכסנדריה, במקרה שלא נוכל לעבור אל מהדיה, או אל אפריקה, או אל תוניס, או קירואן,
- 25 ה' הוא המנקה. ופרוס במיוחד בשמי לאחיק יוסף את מיטב השלומות ולבניו שלום ואמרת לו: כה יאמר אליך אחיך אברהם, באלהים, לא אנהג בך קמצנות בשום דבר, ממון זה אשר עמי בין ידיך, וכן לאחותי ברכה, פרוס בשלומה ובשלום בניה ואמרת לה
- כדברים האלה. וכבר נודע לי דבר מותו של בעל ימן מעמר ולא יכולתי לאשר זאת, והיה אם אמת הדבר ייטיב ה' לנחמכם, וחי מלים אלה, כי קשו עלי התנחומים עליו
- 30 ביחידות. ופרוס במיוחד בשמי לגיסי מרואן בן זכרי נע בן בחאר את מיטב השלומות. ה' יחיהו וישמרהו לכם, וכן מיוחד אבו אלברכאת בן קיומא במיטב השלומות.
- למען השם, ושוב למען השם, אל תתמהמה, (בא) ולקחת את הממון הזה
- אשר הרוחותי. ונשאת ונתת בו¹¹, אם ירצה השם, וגם פחות מזה היה דיו.
- ולו באת היינו כותבים את אשר בלבי, לא יספיק לו ספר ולא יכילנו ספר.
- 35 נכתב בירח תשרי, לאחר עבור ממנו שבעת ימים, יודיעכם ה' את ברכתו¹², שנת א' ת"ס' לשטרות ופרוס במיוחד בשמי בשלום ר' משה החזן בן אברהם החזן נע

(שוליים): מיטב השלומות ושלום. ואחי ובניו ואשתו מיוחדים בשלום ואחותי ובעלה מרואן ובניה ובתה מיוחדים בשלום. (ולבת) דודי ובניה ובנותיה שלום.

(verso): וכבר פקדתי, כי יהיו מכתבי אליכם נתונים בידי השיך אברהם בן יוסף נע מוכר הירקות יכתב ה' את שלומכם¹²; ולמען השם החפז אלי בבאך, אלי במהרה, אל עדן, אם ירצה השם.

רבינו¹³

ותשק את האדמה "בין ידי" אדוני לברט הדין בר כבוד מרינו ורבינו משה

40 הדין ינוח בגן עדן במיטב השלומות ולכל ידידינו בני גילי¹⁴ מיטב השלומות ושלום.

וכבר נודע לי אשר אירע לפתע פתאם בארצות חוף אפריקה, טראבלוס וגרבה וקרנא

וספאקן ומהדיה וסוסה, אולם לא הגיעני מכתב למען נדע מי מת ומי נשאר בחיים

ולמען השם כתבו וקחו ושלחו בידי אנשים נאמנים למען תרגע נפשי.

ושלום.

(8) לא אדע לתרגם את המלים הבאות. שאלתי כמה מומחים בלשון, אך על רגל אחת לא ידעו לעמוד על משר המלים האלה. האין התכן מעין "והודיעני כי הגעת עד ככר לחם" ?

(9) בראשית מ"ה ט'. (10) שם מ"ה י"א. (11) תמכור ותקנה בו. (12) ברכת כתיבה טובה.

(13) נוסף מעל לשורה. (14) המלים "בני גילי" יכולות היו להכתב עברית וגם ערבית.